

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

КОЗАЧЕНКО РУСЛАНА ПЕТРІВНА

УДК 339.92+330.341.1(043.3)

**МІЖНАРОДНИЙ ТРАНСФЕР ТЕХНОЛОГІЙ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ-2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі міжнародної економіки Інституту економіки та менеджменту Національного авіаційного університету Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, професор
ТАТАРЕНКО Наталія Олексіївна,
Дипломатична академія України при
Міністерстві закордонних справ України,
проректор з наукової роботи
і міжнародних зв'язків

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
МЕШКО Наталія Петрівна,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри менеджменту і туристичного
бізнесу

кандидат економічних наук, доцент
ФЕДІРКО Олександр Анатолійович,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
доцент кафедри європейської інтеграції

Захист дисертації відбудеться «__» березня 2016 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.02 у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 203.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-Г, ауд. 601.

Автореферат розіслано «__» лютого 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук,
професор**

Л. Л. Антонюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Постіндустріальна парадигма глобального економічного розвитку та всеохоплюючі процеси техноглобалізму на початку ХХІ ст. обумовлюють фундаментальну трансформацію системи міжнародних конкурентних відносин та актуалізують питання модернізації національних економічних стратегій у сфері міжнародного трансферу технологій, здатної забезпечити досягнення країнами стійкого конкурентного лідерства на різних сегментах світового ринку. Від масштабів, форм та рівня включення держав до глобальної системи технологічного трансферу вирішальною мірою залежить інноваційна активність вітчизняних суб'єктів господарювання та їх здатність продукувати високотехнологічні товари і послуги, високий кумулятивний ефект яких забезпечує зростання міжнародної конкурентоспроможності як окремих економічних агентів, так і цілих галузей і секторів світового господарства.

Яскравий приклад ефективного використання механізмів міжнародного трансферу технологій у забезпеченні глобального конкурентного лідерства демонструє Японія. Зробивши у післявоєнний період ставку на технологічне переозброєння виробництва на основі масової закупівлі іноземних ліцензій та адаптації зарубіжних технологій до місцевих умов, вже з 1970-х років вона не тільки перейшла до продукування власних інновацій, але й здійснила фантастичний прорив у сфері високих технологій, буквально за десятиліття перетворившись на їх потужного світового донора. Багаторічна наступальна експансія Японії у міжнародному трансфері технологій, провідні позиції у міжнародній торгівлі винаходами, ліцензіями, патентами і ноу-хау стали основою її динамічного розвитку та висування в число лідерів глобального технологічного прогресу.

Теоретичні основи глобального економічного розвитку, процеси техноглобалізму та інтелектуалізації виробництва, вплив інновацій на економічний розвиток і продуктивність праці, формування глобального конкурентного середовища та функціонування національних інноваційних систем, механізми міжнародного науково-технологічного обміну і трансферу технологій, диверсифікація методів конкурентної боротьби країн і ТНК на глобальних ринках науково-технічних знань найбільш повно розкрито у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених: М. Абрамовіц, Є. Авдокушин, А. Авдул, В. Андрійчук, Л. Антонюк, М. Аокі, Дж. Арчібугі, В. Баумоль, Д. Белл, К. Боулдінг, В. Будкін, С. Вінтер, Д. Вітaker, В. Геєць, Дж. Гелбрейт, С. Гуткевич, Е. Денісон, А. Джото, Ч. Едквіст, Р. Коул, А. Кучікі, Д. Лук'яненко, Б. Лундвал, Дж. Медоуз, Г. Менш, Н. Мешко, Дж. Мічі, К. Мотохаші, Л. Мусіна, Р. Нельсон, В. Новицький, Є. Панченко, Й. Парк, М. Портер, А. Поручник, О. Рогач, М. Роскін, Дж. Россер, Л. Руденко-Сударєва, Б. Санто, Д. Сахал, В. Сіденко, Р. Солоу, Я. Столярчук, Т. Такахаші, Н. Татаренко, Б. Твісс, М. Тсуджі, О. Федірко, Л. Федулова, А. Філіпенко, К. Фрімен, Р. Фостер, Дж. Фурман, Я. Хаямі, Ф. Шерер, О. Швиданенко, Й. Шумпетер та багатьох інших.

Однак окремі аспекти цієї багатогранної науково-практичної проблеми залишаються недостатньо розкритими. Це стосується насамперед дослідження глобалізаційних тенденцій розвитку міжнародного трансферу технологій та процесів його транснаціоналізації. Недостатньо розробленим є узагальнення досвіду Японії у використанні механізмів міжнародного трансферу технологій у забезпеченні конкурентного розвитку та оцінки ефективності державної політики у цій сфері. Крім того, надзвичайно актуальним на сьогодні є також обґрунтування інтеграційних механізмів розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва Японії та

напрямів адаптації її досвіду у практику трансферу технологій України. Таким чином, системне дослідження процесів міжнародного трансферу технологій у забезпеченні конкурентного розвитку країн є дуже важливим як у теоретичному, так і у практичному плані, що обумовило вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри міжнародної економіки Інституту економіки та менеджменту Національного авіаційного університету у рамках науково-дослідних тем: «Управління суб'єктами міжнародного авіаринку в умовах змін у глобальному середовищі» (номер державної реєстрації 0112U007298) та «Стратегія розвитку авіаційної галузі України» (№67/11.01.01a, термін виконання 01.09.2009 р. – 30.06.2012 р.). У рамках цих тем автором особисто підготовлено розділи «Інструменти міжнародного трансферу технологій у механізмах розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності авіаційних компаній» та «Механізм міжнародного трансферу технологій у нарощуванні конкурентоспроможності авіаційних підприємств України: досвід Японії».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розкриття ролі міжнародного трансферу технологій у забезпеченні конкурентоспроможності країн в умовах техноглобалізму, дослідження досвіду Японії у використанні його механізмів та інструментів, а також обґрунтування ключових напрямів використання Україною японського досвіду реалізації політики міжнародного технологічного трансферу.

Виходячи з мети дослідження, у роботі поставлено такі конкретні завдання:

- розкрити глобалізаційні чинники розвитку міжнародного ринку технологій;
- обґрунтувати роль міжнародного технологічного трансферу як фактору інноваційного розвитку національних економік;
- дослідити ключові техноглобалізаційні напрями трансформації системи міжнародного трансферу технологій;
- ідентифікувати національні пріоритети Японії у міжнародному технологічному співробітництві через призму еволюції їх критеріїв та мотиваційних цілей;
- проаналізувати конкурентні переваги державної політики Японії у сфері міжнародного трансферу технологій;
- розкрити механізми податкового стимулювання міжнародного трансферу технологій Японії та оцінити їх ефективність;
- охарактеризувати стратегії японських ТНК у міжнародному трансфері технологій;
- дослідити форми та інструменти включення Японії до реалізації регіональних інноваційних проектів;
- обґрунтувати ключові напрями адаптації японського досвіду у реалізації ефективної політики трансферу технологій України.

Об'єктом дослідження є процеси інноваційного розвитку національних економік в умовах техноглобалізму.

Предметом дослідження є умови, чинники та механізми міжнародного трансферу технологій у забезпеченні конкурентного розвитку країн.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження базується на використанні принципу єдності теорії і практики, прогнозуванні розвитку економічних процесів на основі методу наукової абстракції. Для досягнення мети і розв'язання завдань дисертаційної роботи були використані наступні методи наукового дослідження впливу міжнародного технологічного трансферу на конкурентний розвиток країн: *діалектичний метод* (при дослідженні трансформаційних змін системи міжнародного

трансферу технологій в умовах техноглобалізму та розкритті його природи як фактора інноваційного розвитку національних економік: пп. 1.2, 1.3); *історико-логічний метод* (при дослідженні генезису й еволюції розвитку міжнародного трансферу технологій, характеристиці етапів розвитку міжнародного технологічного трансферу Японії: пп. 1.2, 2.1); *системно-структурний аналіз* економічних процесів та явищ (при характеристиці структурних сегментів міжнародного ринку технологій; систематизації головних форм міжнародного технологічного трансферу та ідентифікації мотиваційних цілей міжнародного технологічного співробітництва Японії: пп. 1.1, 2.1); *аналіз та синтез* (при оцінці масштабів глобального ринку технологій; дослідженні масштабів, форм та тенденцій розвитку міжнародного технологічного співробітництва Японії та визначенні його пріоритетів; характеристиці конкурентних переваг її державної політики у сфері міжнародного технологічного трансферу та оцінці ефективності податкових механізмів його стимулювання: пп. 1.1, 2.1, 2.2, 2.3); *метод кількісного та якісного порівнянь* (при дослідженні стратегій японських ТНК у міжнародному трансфері технологій, визначенні їх диспозиції на глобальному ринку технологій та характеристиці форм і механізмів участі Японії у регіональних інноваційних проектах АТР: пп. 3.1, 3.2); *експертних оцінок та прогнозний* (при обґрунтуванні напрямів адаптації досвіду Японії у реалізації ефективної політики міжнародного технологічного трансферу України: пп. 3.3).

Інформаційною та статистичною базами роботи є монографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів з проблематики міжнародного науково-технологічного обміну та технологічного трансферу; матеріали та аналітичні звіти міжнародних організацій і статистичних агенцій (ООН, ОЕСР, СОТ, ЮНКТАД, ЮНЕП, Всесвітнього економічного форуму, Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Міжнародного альянсу інтелектуальної власності, Інституту розвитку менеджменту, Центру міжнародної торгівлі, Європейської економічної палати, Бюро статистики Японії, Державної служби статистики України та ін.); рейтингових агентств і міжнародних консалтингових компаній («Deloitte», «KPMG», «Business Monitor International» та ін.); корпоративні звіти провідних ТНК Японії; а також результати наукових досліджень Національного інституту наукової і технологічної політики Японії, Агенції з науки і технологій Японії, Національного інституту стратегічних досліджень НАН України та багато інших.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у визначенні теоретичних засад міжнародного трансферу технологій у системі глобальних факторів конкурентного розвитку країн; розкритті форм, механізмів і конкурентних переваг Японії у міжнародному технологічному трансфері; обґрунтуванні інтеграційних механізмів розвитку її міжнародного науково-технологічного співробітництва; а також визначенні стратегічних напрямів адаптації японського досвіду у реалізації ефективної політики трансферу технологій України.

Нові наукові положення, одержані особисто автором, які виносяться на захист, полягають у такому:

уперше:

– розкрито трансформаційну логіку еволюції моделей міжнародного трансферу технологій з ідентифікацією ключових його форм: комерційна модель – 1950-1960 рр. (купівля-продаж ліцензій, патентів, високотехнологічного обладнання і наукомістких товарів, одностороння передача технологій від держав-лідерів до країн, що розвиваються; виробничо-інвестиційна модель – 1970-1980-ті рр. (рух технологій за каналами міждержавного і міжкорпоративного виробничо-інвестиційного співро-

бітництва, поставки технологічного обладнання у процесі реалізації міжнародних проектів, внески учасників міжнародних підприємств до статутного фонду у формі технологій і ноу-хау, надання інжинірингових послуг, міжнародна міграція висококваліфікованих науково-технічних кадрів); технологічно-мережева модель – 1990-ті роки і дотепер. Обґрунтовано, що технологічно-мережева модель, пов'язана з глобалізацією НДДКР транснаціональних корпорацій, надає міжнародному технологічному трансферу глобального формату з відповідними його механізмами: формування міждержавних і міжкорпоративних стратегічних альянсів у науково-технічній сфері; системи «відкритих» і «закритих» інновації, зв'язаних «блок-патентів»; технологічний аутсорсинг і аутстафінг; технологічний енвайронменталізм; уніфікація механізмів і методик розрахунку вартості об'єктів інтелектуальної власності та розміру ліцензійних винагород; глобальна стандартизація оподаткування, бухгалтерського і фінансового обліку ліцензійних операцій та ін.;

удосконалено:

– методичні підходи щодо міжнародного рейтингування країн за рівнем включення у глобальні процеси технологічного трансферу на основі використання кластерного методу аналізу у форматі ключових моніторингових параметрів, що охоплюють його повний цикл (продукування, патентування, експорт, комерціалізація) – кількість поданих патентних заявок і діючих патентів; експорт-імпорт ліцензій; отримані і сплачені роялті за ліцензійними послугами; галузево-секторальна структура реєстрації патентів, торговельних марок, промислових зразків і корисних моделей; кількість тріадичних патентних сімей та зарубіжно-орієнтованих патентів. На цій основі виокремлено 5 кластерів держав, які ієрархічно об'єднані за методом Уарда і відображають їх ранжування на глобальному ринку технологій;

– теоретичні підходи до аналізу міжнародної технологічної політики Японії з урахуванням особливостей національної стратегії економічного розвитку країни у післявоєнний період: 1950-ті – перша половина 1960-х рр. – купівля у США патентів, ліцензій і ноу-хау, реалізація «перехресних» ліцензійних угод та реімпортних технологічних операцій, участь у багатонаціональних дослідницьких проектах; друга половина 1960-х – 1970-ті рр. – взаємний обмін інноваціями з американськими компаніями, проведення спільних НДДКР, фінансування експорту ліцензій, патентів і управлінських методів; 1980-ті – 1990-ті рр. – агресивний експорт технологій, розширення досліджень закордонних підрозділів японських ТНК, адаптація корпоративних технологій до зарубіжних ринків, розміщення на території Японії дослідницьких підрозділів зарубіжних компаній; 2000-ті рр. – по теперішній час – експорт управлінських технологій, глибока інтеграція корпоративних структур до систем «відкритих інновацій», розбудова глобальних дослідницьких мереж, активізація двостороннього внутрішньо-корпоративного технологічного трансферу, активне використання механізмів технологічного аутсорсингу, участь Японії у регіональних програмах науково-технічного співробітництва в АТР та ін.

дістало подальший розвиток:

– визначення і систематизація глобалізаційних чинників розвитку міжнародного ринку технологій (глобальна інтернаціоналізація науки і техніки, інформатизація суспільства, формування глобального технологічного циклу, транснаціоналізація НДДКР, поглиблення міждержавної технологічної асиметрії, загострення міжнародної конкуренції за високотехнологічний сегмент світового ринку, формування у світовому господарстві нових центрів інноваційно-технологічного суперництва, прискорення процесів морального старіння товарів і технологічних процесів, посилення

концентрації і централізації капіталу у сфері науки і техніки, синхронізація національних бізнес-циклів, глобальна інституціоналізація захисту інтелектуальної власності) з визначенням характеру їх впливу на міжнародний технологічний трансфер. Обґрунтовано концептуальний висновок про системно-фрагментарний характер включення країн у міжнародний технологічний трансфер в умовах техноглобалізму;

– системна характеристика впливу процесів техноглобалізму на міжнародний технологічний трансфер на основі виявлення діаметрально протилежних за своїм характером трансформаційних змін у його реалізації: з одного боку, розширення суб'єктної структури за рахунок країн з новостворюваними ринками; посилення науково-технічної спеціалізації держав-лідерів; переорієнтація технологічного трансферу з міждержавного на внутрішньо- і міжкорпоративний рівень; зростання монополізації зарубіжного патентування інновацій; поглиблення науково-технологічної кооперації ТНК; уніфікація корпоративних стратегій технологічного трансферу; а з другого – розширення практики «дезінформуючого», «блокуючого» і «парасолькового» патентування, активізація міжкорпоративних патентних війн, переведення корпоративних НДДКР у країни базування материнських компаній, їх спеціалізація на розробці радикальних інновацій з одночасною юридичною реєстрацією прав інтелектуальної власності;

– комплексна характеристика сутності та специфіки японської системи податкового стимулювання міжнародного технологічного трансферу – податкові пільги та податкові кредити для інноваційних бізнес-структур та міжнародних інвесторів, широка диференціація податкових ставок у галузево-секторальному вимірі, податкові знижки на навчання, підготовку та перепідготовку персоналу компаній; прискорена амортизація обладнання підприємств інноваційної сфери; податкові пільги для інвестицій в енергоощадне і низьковуглецеве обладнання та ін. Доведено, що диверсифікована система податкових механізмів та активна державна політика Японії у сфері міжнародного технологічного трансферу стали вирішальними чинниками масового залучення у країну новітніх іноземних технологій, які у поєднанні з національним інженерним, науковим та освітнім ресурсом дали високий економічний ефект і перетворили державу у потужного експортера науково-технічних знань і технологій;

– обґрунтування стратегічних напрямів використання досвіду Японії у реалізації зовнішньоекономічної політики України у сфері міжнародного трансферу технологій, які стосуються, по-перше, активізації запозичень новітніх технологій у традиційні галузі вітчизняного експорту та у сфері, пов'язані з технологічною модернізацією економіки та впровадженням енергозберігаючих і зелених технологій; стимулювання експорту наукомісткої продукції та ліцензій на основі державного сприяння пошуку зарубіжних партнерів для вітчизняних компаній; обмеження імпорту «небажаних» технологій із запровадженням механізму їх експертизи; жорсткий державний контроль над операціями зарубіжної передачі технологій та ін.; а по-друге, максимального використання механізмів технологічного трансферу, закладених в Угоді про асоціацію України та ЄС (розширення участі України у реалізації науково-дослідних проектів у рамках програми «Горизонт-2020», спільна реалізація проектів обміну науково-дослідними кадрами, конвергенція вітчизняної політики у сфері підтримки інноваційних підприємств з європейською, розширення співпраці у технологічній модернізації промислового сектору України на основі обміну науково-технічною інформацією з ЄС, залучення коштів європейської технічної допомоги на розвиток електронних комунікацій, вітчизняної мережевої

інфраструктури, інформатизацію діяльності органів влади та самоврядування, розширення участі України у дослідній діяльності ЄС у сфері ІКТ та ін.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретичні положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором у дисертації, можуть бути методологічною базою для розробки ефективних механізмів інтеграції України у глобальну систему міжнародного технологічного трансферу та включення вітчизняних суб'єктів господарювання до транснаціональних інноваційно-технологічних ланцюгів. Наукові розробки, висновки і практичні рекомендації автора були використані: Управлінням економічного співробітництва Міністерства закордонних справ України при розробці напрямів міжнародного економічного співробітництва міністерства та формуванні засад зовнішньоекономічної політики України (довідка про впровадження №387-2014/2-67 від 20.07.2013 р.); у поточній роботі ТОВ «АТ Каргілл» (довідка про впровадження №2032 від 13.01.2015 р.); у поточній роботі ТОВ «Укртрансінтер» при проведенні митного очищення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності (довідка про впровадження №052 від 18.12.2014 р.). Матеріали і результати дисертаційного дослідження використовуються також у навчальному процесі Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України при викладанні дисциплін і спецкурсів «Світова економіка і міжнародні економічні відносини», «Зовнішньоекономічна діяльність України» та «Міжнародна конкурентоспроможність» (довідка про впровадження від 27.10.2014 р.) та Національного авіаційного університету у формі методичних рекомендацій до практичних занять, виконання курсових робіт та домашніх завдань, наочних матеріалів при викладанні дисциплін «Міжнародний інноваційний менеджмент», «Міжнародний менеджмент», «Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства» та «Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства» (довідка про впровадження від 25.10.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, які викладено в дисертаційному дослідженні та виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на дев'яти міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: VIII міжнародній науково-практичній конференції «Транснаціоналізація міжнародної економіки та пошук шляхів інноваційної співпраці» (м. Київ, 15 квітня 2008 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці» (м. Київ, 10-11 листопада 2011 р.); VIII міжнародній науково-практичній конференції «Дні науки – 2012» (м. Прага, Чехія, 27 березня – 5 квітня 2012 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (м. Київ, 15 травня 2012 р.); IX науково-практичній конференції «Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці» (м. Київ, 7-8 листопада 2012 р.); VII міжнародній науково-практичній конференції «Реформування економіки України: стан та перспективи» (м. Київ, 29-30 листопада 2012 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (м. Київ, 18 квітня 2013 р.); III всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Наукова дискусія: теорія, практика, інновації» (м. Київ, 28-29 березня 2014 р.); IX міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці» (м. Київ, 20 листопада 2014 р.).

Публікації. Основні положення і наукові результати дослідження опубліковано дисертантом самостійно у 19 наукових працях, з них: 8 – у наукових фахових

виданнях України, 1 – у закордонному виданні, 10 – в інших виданнях. Загальний обсяг опублікованих робіт, що належить особисто дисертантові, становить 7,2 д. а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 208 сторінок комп'ютерного тексту. У тексті дисертації розміщено 33 таблиці на 12 сторінках, 39 рисунків на 16 сторінках, 3 додатки на 8 сторінках. Список використаних джерел налічує 247 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано її мету, завдання, об'єкт і предмет; визначено методологічну основу і методи дослідження; розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; обґрунтовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про апробацію та публікації результатів дослідження.

У **розділі 1 «Міжнародний трансфер технологій у системі глобальних факторів конкурентного розвитку країн»** розкрито глобалізаційні чинники розвитку світового ринку технологій, обґрунтовано роль міжнародного технологічного трансферу як ключового фактору сучасного інноваційного розвитку національних економік, а також ідентифіковано ключові напрями його трансформації в умовах техноглобалізму.

Відзначається, що у сучасному глобальному середовищі конкурентоспроможними можуть бути лише ті країни, які спроможні забезпечити виробництво високотехнологічних й інноваційно-містких товарів на основі масштабних інвестицій у науково-технічну діяльність та її всебічної державної підтримки, динамічного розвитку корпоративних НДДКР та комерціалізації інновацій, а також активної участі у міжнародному технологічному трансфері. Дану тезу дисертант підтверджує, зокрема, рейтингами глобальної конкурентоспроможності країн Всесвітнього економічного форуму, згідно яких лідируючі позиції за загальним індексом конкурентоспроможності утримують ті держави, котрим належать і провідні місця у рейтингах участі у міжнародному технологічному трансфері насамперед за субіндексами технологічної готовності, наявності новітніх технологій, освоєння технологій підприємницьким сектором, трансферу технологій на основі прямого іноземного інвестування, а також використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Дисертант наголошує, що зародившись в епоху становлення постіндустріальної моделі економічного розвитку на базі четвертого технологічного укладу, міжнародний трансфер технологій з другої половини ХХ ст. еволюціонував від найпростішої комерційної моделі (купівля-продаж ліцензій, патентів, високотехнологічного обладнання і наукомістких товарів, одностороння передача технологій від держав-лідерів до країн, що розвиваються, у 1950-1960 рр.) до більш комплексної виробничо-інвестиційної (рух технологій за каналами міждержавного і міжкорпоративного виробничо-інвестиційного співробітництва, поставки технологічного обладнання у процесі реалізації міжнародних проектів, внески учасників міжнародних підприємств до статутного фонду у формі технологій і ноу-хау, надання інжинірингових послуг, міжнародна міграція висококваліфікованих науково-технічних кадрів у 1970-1980-ті роки) і аж до найскладнішої технологічно-мережевої моделі (1990-ті роки і дотепер). Обґрунтовано, що саме технологічно-мережева модель, пов'язана з глобалізацією НДДКР транснаціональних корпорацій, стала основною рушійною силою системних технологічних зрушень у більшості секторах світової економіки та всеохоплюючих процесів техноглобалізму, що

характеризуються визначальною роллю інноваційних технологій у забезпеченні конкурентного розвитку країн та регіонів. Між тим, як відзначає автор, навіть у сучасних умовах безпосередній продаж ліцензій зарубіжним фірмам залишається провідною формою реалізації науково-технічних знань на світовому ринку, механізмом розширення зовнішньоекономічної діяльності економічних агентів та їх проникнення у нові галузі і сфери глобальної економіки, а також інструментом тіньового перерозподілу фінансових коштів та отриманих прибутків ТНК у формі надходжень і платежів за патенти і ліцензії від їх зарубіжних філіалів і дочірніх компаній. Так, в останнє десятиліття до 75% сукупних доходів США від експорту ліцензій становлять надходження від дочірніх компаній американських ТНК, які нерідко становлять приховану від оподаткування частину прибутків; а майже половина цієї суми припадає на оплату інноваційних методів менеджменту.

Відзначається, що динамічно зростаючий з другої половини ХХ ст. міжнародний технологічний обмін, набуття ним статусу самостійної сфери економічних відносин та перетворення на один з найприбутковіших видів глобальної бізнес-діяльності, обумовив виокремлення у структурі світового ринку такого специфічного сегменту як ринок технологій. Первинно базуючись на особливостях інноваційних систем різних країн та національних економічних моделей, світовий ринок технологій у ході інформаційного етапу науково-технічної революції та поглиблення техноглобалізаційних процесів остаточно утратив національно замкнений характер і набув зрілих інтернаціональних рис і характеристик. Системний аналіз автором світового ринку технологій засвідчив високу динаміку його розвитку в останні десятиліття, стрімке нарощування масштабів, а також диверсифікацію продуктово-видової та суб'єктної структури. Це підтверджується даними СОТ, згідно яких на міжнародну передачу технологій щорічно припадає нині близько 7% прибутку, отриманого у міжнародному товарообігу; загальний обсяг світової торгівлі ліцензіями упродовж 1955-2014 рр. зріс з 0,6 до понад 150 млрд дол. США. За даними ОЕСР, протягом 1985-2013 рр. сукупні надходження країн ОЕСР за продаж технологій збільшились з 14,4 до 541,3 млрд дол. США, а платежі – з 11,2 до 395,8 млрд відповідно.

На основі комплексного аналізу ключових покраїнових показників щодо масштабів і структури національних ринків технологій (кількість поданих патентних заявок і діючих патентів; експорт-імпорт ліцензій; отримані і сплачені роялті за ліцензійними послугами; галузево-секторальна структура реєстрації патентів, торговельних марок, промислових зразків і корисних моделей; кількість тріадичних патентних сімей та зарубіжно-орієнтованих патентів) дисертант констатує глибокі міжкраїнові асиметрії у продукуванні і споживанні технологій. Авторське кластерне моделювання країн за вищеназваними показниками, що було здійснено на основі програмного продукту STATISTICA 10.0, дало можливість провести математичну кластеризацію держав і на цій основі виокремити 5 кластерів, що відображають ранжування країнових груп на глобальному ринку технологій (табл. 1).

Аргументується, що досягнуті країнами масштаби, рівень і ефективність включення у міжнародний технологічний обмін вирішальною мірою залежить від їх інтеграції у науково-технологічні мережі транснаціональних корпорацій та глобальні ланцюги доданої вартості, відтак – пропонується його розглядати на рівнях системної та фрагментарної інтеграції. На думку автора, системна інтеграція країн у міжнародний технологічний обмін охоплює базові технології та усі стадії науково-інноваційної діяльності (розробку технологічних інновацій, їх пристосування до місцевих ринків, технологічне обслуговування і налагодження масового виробництва інноваційної

продукції, її збут кінцевим споживачам) і найбільшою мірою характерна нині для розвинутих країн.

Таблиця 1

Результати кластерного аналізу диспозиції країн на глобальному ринку технологій у 2014 р.

Кластер	Країни	Критерій оптимальної кількості кластерів (сума квадратів відхилень функції)
1 кластер (9 країн)	Швейцарія, Великобританія, Швеція, Нідерланди, США, Канада, Німеччина, Фінляндія, Сінгапур	0,092
2 кластер (8 країн)	Ірландія, Люксембург, Данія, Гонконг, Ісландія, Респ. Корея, Нова Зеландія, Австралія	0,043
3 кластер (11 країн)	Австрія, Японія, Норвегія, Франція, Ізраїль, Бельгія, Іспанія, Естонія, Китай, Португалія, Італія	0,085
4 кластер (10 країн)	Латвія, Угорщина, Литва, Болгарія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Російська Федерація, Катар, Малайзія, В'єтнам	0,059
5 кластер (9 країн)	Білорусь, Румунія, Таїланд, Мексика, Туреччина, Україна, Монголія, Колумбія, Бразилія	0,061

Натомість фрагментарна інтеграція охоплює окремі галузево-секторальні напрями науково-технічного розвитку і стадії технологічного трансферу (технологічний аутсорсинг, винесення за кордон науково-дослідних лабораторій, виробництво ліцензійної продукції та ін.) і більшою мірою притаманна державам з новостворюваними ринками і країнам, що розвиваються. Підтвердженням цього є, зокрема, сукупний обсяг витрат на НДДКР підрозділів американських ТНК, що дислокуються в Індії, який становив у 2010 р. 1,7 млрд дол. США, у Китаї – 1,5 млрд, у Бразилії – 1,4 млрд, у Респ. Корея – 0,8 млрд, а у Сінгапурі – 0,7 млрд відповідно.

У роботі розкриваються ключові глобалізаційні чинники розвитку міжнародного ринку технологій: глобальна інтернаціоналізація науки і техніки, інформатизація суспільства, формування глобального технологічного циклу, транснаціоналізація НДДКР, становлення глобального науково-технічного простору, поглиблення технологічної асиметрії, загострення міжнародної конкуренції за високотехнологічний сегмент світового ринку, формування у світовому господарстві нових центрів інноваційно-технологічного суперництва, прискорення процесів морального старіння товарів і технологічних процесів, посилення концентрації і централізації капіталу у сфері науки і техніки, синхронізація національних бізнес-циклів, інтелектуалізація та віртуалізація людської життєдіяльності, глобальна інституціоналізація захисту інтелектуальної власності. Обґрунтовано, що синергійна дія цих факторів на початку ХХІ ст. призвела до набуття міжнародним технологічним обміном глобального формату з відповідними його глобальними механізмами: формування міждержавних і міжкорпоративних стратегічних альянсів у науково-технічній сфері; системи «відкритих» і «закритих» інновації, зв'язаних «блок-патентів»; технологічний аутсорсинг і аутстафінг; отримання ліцензіаром пакетів акцій фірм-ліцензіатів; уніфікація механізмів і методик розрахунку вартості об'єктів інтелектуальної власності та розміру ліцензійних винагород; глобальна стандартизація оподаткування, бухгалтерського і фінансового обліку ліцензійних операцій та ін.

Творче осмислення дисертантом процесів техноглобалізму, його рушійних сил та форм прояву дало змогу ідентифікувати ключові напрями сучасної трансформації системи міжнародного технологічного трансферу. До них віднесено, зокрема, розширення суб'єктної структури за рахунок країн з новостворюваними ринками;

посилення науково-технічної спеціалізації держав-лідерів; трансформація технологічного трансферу з міждержавного на внутрішньо- і міжкорпоративний рівень; зростання монополізації зарубіжного патентування; поглиблення науково-технологічного кооперування ТНК; нарощування обсягів двостороннього внутрішньо-корпоративного трансферу технологій; уніфікація корпоративних стратегій технологічного трансферу; розширення практики «дезінформуючих», «блокуючих» і «парасолькових» патентів, міжкорпоративних патентних війн та ін.

У розділі 2 «Конкурентні переваги Японії у міжнародному трансфері технологій» розкрито пріоритети Японії у міжнародному технологічному співробітництві через призму еволюції їх критеріїв і мотиваційних цілей; проаналізовано конкурентні переваги державної політики у сфері міжнародного технологічного трансферу; а також проаналізовано податковий механізм його стимулювання.

У роботі відзначається, що невід'ємним компонентом національної економічної стратегії Японії в умовах техноглобалізму є її масштабне і диверсифіковане міжнародне технологічне співробітництво, яке реалізується у рамках національної науково-інноваційної та промислової політики. Його основи було закладено у післявоєнний період, коли нагальна необхідність структурного реформування японської економіки та відродження її потенціалу, зміцнення конкурентних позицій на світових ринках та якнайшвидшого нівелювання технологічного розриву із США прийшла у суперечність з браком національних фінансових, технологічних та людських ресурсів. Тож Японія з метою економії капітальних ресурсів не стала на той час розвивати власну науково-дослідну базу, а сконцентрувалась виключно на запозиченні зарубіжних технологічних новинок через закупівлю патентів, ліцензій, ноу-хау та зразків найновішої техніки. Щорічно вона закуповувала понад 1500 ліцензій, витрачаючи на НДДКР у 100 разів менше, ніж США; а кожен долар, вкладений у закупівлю ліцензій, приносив японським підприємцям від 3 до 15 доларів прибутку від експорту ліцензійної продукції.

Наголошується, що подібний спосіб формування національного інноваційного потенціалу виправдовував себе лише у короткостроковому періоді, оскільки без розвитку власної науково-дослідної бази чимраз більше посилювалась залежність Японії від держав-власників технологій. З динамічним розвитком національної економіки, прискоренням процесів внутрішнього нагромадження капіталу в авангардних галузях промисловості та випереджальним, порівняно із заробітними платами, зростанням продуктивності суспільної праці з 1970-х років Японія перейшла до продукування власних технологій та інновацій, а відтак – змінився і її суб'єктний статус у системі міжнародного технологічного трансферу – з імпортера на експортера науково-технічних знань та інновацій. У роботі виокремлено етапи розвитку міжнародного технологічного співробітництва Японії з другої половини ХХ ст. за такими критеріями як-от: його мотиваційні цілі, пріоритети, форми та масштаби; превалюючі механізми державного регулювання технологічного трансферу та диверсифікованість країн-партнерів по науково-технічному співробітництву; співвідношення державного і приватного фінансування НДДКР, фундаментальних і прикладних досліджень; стан балансу міжнародного трансферу технологій; його організаційно-інституційні форми та патентна активність вітчизняних суб'єктів господарювання (1-й етап – 1950-ті – перша половина 1960-х рр., 2-й етап – друга половина 1960-х – 1970-ті рр., 3-й етап – 1980-ті – 1990-ті рр., 4-й етап – 2000-ті рр. – по теперішній час) та дана комплексна характеристика кожного з них.

Встановлено, що переломним періодом у міжнародному технологічному трансфері Японії стали 1980-ті рр., коли держава взяла курс на максимальну

науково-технічну самодостатність через всебічний розвиток і державну підтримку вітчизняних інновацій, стрімке нарощування витрат на НДДКР та агресивний експорт власних технологічних досягнень. Це дало змогу державі здобути вагомі конкурентні переваги в інноваційному розвитку та міжнародному технологічному трансфері. Так, у період 1997-2012 рр. сукупна додана вартість, створена знаннево- і технологічно інтенсивними індустріями Японії, зросла з 1,1 до 1,7 трлн дол. США, у сфері телекомунікаційних послуг – з 91,1 до 130,0 млрд, а у виробництві комп'ютерних програм і наданні супутніх послуг – з 53,7 до 119,3 млрд. У 2012 р. експорт високих технологій Японії становив 128,1 млрд дол. США, у тому числі ІКТ – 74,2 млрд, літаків і космічних апаратів – 4,5 млрд, фармацевтичних товарів – 4,8 млрд, інструментів технічного виміру і контролю – 44,6 млрд відповідно. Протягом 1985-2013 рр. Японія стабільно утримує також колосальне позитивне сальдо у торгівлі технологіями, поступаючись у його абсолютних розмірах тільки США (табл. 2).

Таблиця 2

**Надходження і платежі у торгівлі технологіями
провідних країн ОЕСР у 1985-2013 рр., млрд. дол. США**

Країна	Надходження			Платежі			Баланс		
	1985	2000	2013	1985	2000	2013	1985	2000	2013
США	6,7	38,7	126,5	1,2	16,4	87,6	5,5	22,3	38,9
Великобританія	1,0	16,4	38,8	0,9	7,9	12,7	0,1	8,5	26,1
Німеччина	1,2	13,9	66,6	1,7	20,6	54,2	-0,5	-6,7	12,4
Японія	1,0	9,8	34,8	1,2	4,1	5,9	-0,2	5,7	28,9
Франція	0,9	3,2	...	1,1	2,7	...	-0,2	0,5	...
Італія	0,1	2,7	14,8	0,5	3,4	13,5	-0,4	-0,8	1,3
Нідерланди	1,2	1,2	44,4	1,5	1,5	33,4	-0,3	-0,3	-11,0
Бельгія	0,7	5,6	12,0	0,8	4,5	14,2	-0,1	1,2	-2,2
Швейцарія	0,9	3,3	30,4	0,2	2,0	28,8	0,7	1,3	1,6
Країни ОЕСР	14,4	110,3	541,3	11,2	87,1	395,8	3,2	23,2	145,5

Джерело: OECD Main Science and Technology Indicators. – OECD Stat. – [Electronic Resource]. – Available from: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MSTI_PUB

У роботі здійснено комплексний аналіз діючої в Японії державної політики у сфері міжнародного технологічного трансферу, узагальнено її прямі і непрямі методи. Відзначено, що ключову роль в інноваційному розвитку Японії відіграє держава, яка сприяє інноваційному розвитку як прямим фінансуванням НДДКР, так і через інститут державно-приватного партнерства. На основі проведеного поглибленого аналізу нормативно-правової бази та сучасних інституційних форм міжнародного технологічного трансферу Японії (центри трансферу технологій, технополіси, технопарки, технологічні бізнес-інкубатори, інноваційні кластери та ін.) зроблено висновок про їх високу ефективність насамперед у частині координації цілей, завдань і механізмів національного інноваційного розвитку; стимулювання малого і середнього наукомісткого бізнесу; розбудови національних центрів трансферу технологій, фінансування інноваційної сфери та успішної комерціалізації наукових досліджень; селекції і підтримки перспективних наукових проектів; підвищення економічної ефективності процесу дифузії знань; захисту інтелектуальної власності, спрощення процедур патентування інновацій та ін.

Завершальна частина розділу присвячена аналізу діючої в Японії системи податкового стимулювання міжнародного технологічного трансферу. Показано, що у своєму загальному форматі вона має інтегративний характер і органічно поєднує ключові риси американської та європейської податкових систем. Хоча до середини

1980-х років податкова система Японії, з огляду на низький рівень інвестиційної транснаціоналізації її економіки, характеризувалась доволі жорстким режимом залучення ПІ, однак динамічні процеси глобалізації з початку 1990-х років обумовили її поступову лібералізацію з відповідним суттєвим послабленням податкового навантаження на іноземних інвесторів та вітчизняний інноваційний бізнес. Підводячи підсумок, дисертант відзначає, що сучасна модель податкового стимулювання міжнародного трансферу технологій Японії, остаточно реформована після глобальної економічної кризи 2007-2010 рр., відбиває її сучасну орієнтацію на державну підтримку нарощування експорту науково-технічних знань і подолання технологічного відставання від США і країн ЄС у науково-технічній сфері. Її основними інструментами є: податкові пільги та податкові кредити для японських інноваційних підприємств, міжнародних інвесторів та компаній що спеціалізуються на експорті технологій; зменшення ставок податку на прибуток корпорацій, підприємств малого і середнього інноваційного бізнесу у розмірі витрат на НДДКР; інвестиційні знижки з податку на прибуток у розмірі вартості впроваджуваного інноваційного устаткування; пільговий режим оподаткування прибутку бізнес-ангелів, отриманого від акціонування японських венчурних фірм та кваліфікаційних наукомістких компаній; повне звільнення малого і середнього бізнесу від сплати податку на нерозподілений прибуток (інноваційні фонди спеціального призначення); пільгове оподаткування прибутку, отриманого в результаті використання об'єктів інтелектуальної власності; податкові знижки на навчання, підготовку та перепідготовку персоналу компаній; прискорена амортизація обладнання компаній інноваційної сфери; податкові пільги для інвестицій в енергоощадне і низьковуглецеве обладнання та ін.

У розділі 3 «Інтеграційні механізми розвитку міжнародного науково-технологічного співробітництва» проаналізовано стратегії японських ТНК у міжнародному трансфері технологій; форми та інструменти включення держави до реалізації регіональних інноваційних проектів; а також обґрунтовано механізми адаптації її досвіду у реалізації ефективної політики трансферу технологій в Україні.

У дисертації значна увага приділена аналізу стратегій науково-технічної діяльності провідних ТНК Японії в останні десятиліття, який підтвердив тенденцію щодо посилення транснаціоналізації та корпоративізації міжнародного трансферу технологій цієї держави. Так, японські ТНК контролюють нині близько 70% патентів і ліцензій на винаходи, нові технології і ноу-хау; 70-90% надходжень від їх експорту мають внутрішньо-корпоративне походження; а протягом 2001-2012 рр. внутрішньо-корпоративний технологічний трансфер збільшився на 42% і становив на кінець періоду 823 млрд дол. США. Автор відзначає, що упродовж останніх шістдесяти років стратегії японських ТНК у сфері міжнародного технологічного трансферу зазнали глибоких трансформацій у напрямку: імпорт технологій – імітація технологій та експорт у країни, що розвиваються, – продукування власних технологій та їх агресивний експорт. Так, якщо у 1950-1960-ті рр. вони були зорієнтовані переважно на реалізацію прямих форм трансферу – купівлю у ТНК Сполучених Штатів Америки патентів, ліцензій і ноу-хау, реалізацію «перехресних» ліцензійних угод та реімпортичних технологічних операцій, участь у багатонаціональних дослідницьких проектах; то у 1970-1980-х рр. – на взаємний обмін інноваціями з американськими компаніями, проведення спільних НДДКР, активне фінансування експорту ліцензій, патентів і управлінських методів. Відзначається, що стрімке наростання відставання японських корпорацій від американських та європейських у сфері міжнародного

трансферу технологій, що особливо окреслилось на початку 1990-х рр., обумовило глибоку трансформацію корпоративних стратегій у напрямку диверсифікації фінансово-господарської й науково-технічної діяльності, розширення досліджень закордонних підрозділів, адаптацію корпоративних технологій до зарубіжних ринків, активізацію інтернального трансферу та розміщення на своїй території дослідницьких підрозділів зарубіжних компаній. Початок 2000-х рр. означився розширенням японськими ТНК експорту управлінських технологій, диверсифікацією каналів їх імпорту, глибокою інтеграцією корпоративних структур до системи «відкритих інновацій», динамічною розбудовою глобальних дослідницьких мереж, активізацією двостороннього внутрішньо-корпоративного технологічного трансферу, укладенням міжкорпоративних ліцензійних угод з патентним обміном із зарубіжними компаніями-партнерами, активним використанням механізмів технологічного аутсорсингу, передачею за кордон переважно капіталомістких технологій, придбанням зарубіжних підприємств заради «ноу-хау» та ін.

У роботі доведено, що сучасна великомасштабна технологічна та патентно-ліцензійна діяльність японських ТНК, формування ними стратегічних альянсів надає їм нового статусу на глобальному ринку технологій: на сьогодні вони мають найвищий у світі індекс патентної активності у сфері комп'ютерних мереж (1,22 у 2012 р.), телекомунікацій (1,28), виробництва високоточної вимірювальної техніки (1,74), гібридної електрики (2,0), виробництва паливних елементів (1,83), зберігання енергії (1,68) та матеріалознавства (1,32 відповідно); а індекс технологічної спеціалізації компаній-лідерів у сфері виробництва оптичних засобів, нових матеріалів і металургії перевищує навіть відповідний показник США і ЄС-28 (рис. 1).

	ЄС-28	США	Японія	Респ. Корея	Китай	Решта країн
Електричне обладнання	1,0	0,7	1,1	1,3	0,5	1,1
Аудіовізуальна техніка	0,4	0,5	1,2	1,6	0,6	2,1
Телекомунікації	0,7	0,7	1,0	1,4	3,1	1,3
Базові комунікації	0,8	1,0	1,0	1,0	1,1	1,7
Напівпровідники	0,4	0,7	1,1	2,0	0,1	1,5
Оптичні засоби	0,3	0,4	1,6	1,1	0,2	1,0
Мікро- і нанотехнології	1,2	1,0	0,7	1,3	0,0	1,7
Медичні технології	1,5	1,6	0,9	0,3	0,0	0,2
Базова хімія	1,4	1,3	1,0	0,5	0,2	0,3
Хімічна інженерія	1,6	1,4	0,8	0,6	0,3	0,3
Нові матеріали і металургія	1,2	0,7	1,3	0,5	0,3	0,3
Технології охорони довкілля	1,4	1,4	1,0	0,4	0,3	0,1
Виробництво двигунів і турбін	1,5	1,7	0,8	0,4	0,1	0,2
Машинобудування	1,4	1,1	1,0	0,2	0,6	0,7
Механічні елементи	1,6	1,2	0,8	0,5	0,2	0,5
Транспорт	1,5	1,1	1,0	0,7	0,1	0,2

Рис. 1. Індекс технологічної спеціалізації ТОП інноваційних ТНК у розрізі країн базування материнських компаній у 2010-2012 рр.

Джерело: OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2015. – Р. 74.

З огляду на інноваційно-технологічне лідерство Японії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, ще одним напрямом її міжнародного технологічного трансферу є участь у програмах регіонального науково-технічного співробітництва. Автор дає комплексну характеристику сучасних форм залучення Японії до регіональних програм науково-технічного співробітництва і наголошує, що основними з них є: надання технічної допомоги відсталім країнам АТР; міжакадемічне співробітництво; високотехнологічний експорт та пряме зарубіжне інвестування; а

також реалізація галузевих інноваційних проектів за участі інтернаціональних творчих колективів у сфері сталого розвитку, відновлювальної енергетики, ІКТ, космічних досліджень, транспорту, медицини, біотехнологій, робототехніки та автомобілебудування. Обґрунтовується, що найбільш перспективними, з погляду національних економічних інтересів Японії та у контексті укладеної зі Сполученими Штатами Америки Угоди про Транс-Тихоокеанське партнерство, є нарощування регіонального технологічного трансферу у рамках розширених форматів інтеграційного угруповання АСЕАН (АСЕАН+3, АСЕАН+6, АСЕАН+16) як інституційної платформи міжнародного технологічного трансферу в азійському мегареґіоні.

На основі узагальнення досвіду Японії у сфері реалізації державної політики стимулювання міжнародного технологічного трансферу автором обґрунтовано стратегічні напрями його використання у зовнішньоекономічній політиці України. Основними з них, на думку автора, мають стати: активізація запозичення новітніх технологій у традиційні галузі вітчизняного експорту та у сфери, пов'язані з технологічною модернізацією економіки та впровадженням енергозберігаючих і зелених технологій; стимулювання експорту наукомісткої продукції та ліцензій на основі державного сприяння пошуку зарубіжних партнерів для вітчизняних компаній; обмеження імпорту «небажаних» технологій (ресурсомістких, екологонебезпечних та ін.) із запровадженням механізму їх експертизи; жорсткий державний контроль над операціями передачі технологій (насамперед подвійного призначення та пов'язаних з національною безпекою України) за кордон на основі детальної регламентації її порядку, змісту і реєстрації; стимулювання та підтримка технологічної кластеризації економіки з підключенням вітчизняних підприємств до транснаціональних науково-виробничих мереж та ін. Відзначається, що необхідним є і максимальне використання механізмів технологічного трансферу, закладених в Угоді про асоціацію України та ЄС. З-поміж останніх особлива увага приділяється розширенню участі України у спільному з європейськими партнерами розвитку науково-дослідних потужностей та реалізації проектів науково-дослідної діяльності у рамках програми «Горизонт-2020» (ст. 374, 376 Угоди); спільній реалізації проектів обміну науково-дослідними кадрами, обміну досвідом у сфері управління науково-дослідними установами, а також забезпеченню належного захисту інтелектуальної власності (ст. 376); впровадженню за підтримки ЄС сучасного інструментарію сприяння розвитку інноваційних підприємств малого і середнього бізнесу та кластеризації економіки України на основі синхронізації української політики дерегуляції та підтримки розвитку МСП з європейською, розширенню частки фінансування програм розвитку МСП у рамках європейської технічної допомоги, залученню методичної підтримки для створення інституційного забезпечення сприяння МСП (фондів, сервісних та дорадчих установ та ін. (ст. 379); розширенню співпраці у технологічній модернізації промислового сектору України на основі обміну науково-технічною інформацією щодо реалізації реструктуризаційних заходів, узгодження промислової політики України з програмою відродження промисловості ЄС «Renaissance of Industry for Sustainable Europe» (ст. 379, 381); залученню коштів європейської технічної допомоги на розвиток електронних комунікацій, вітчизняної мережевої інфраструктури, інформатизацію діяльності органів влади та самоврядування, розширення участі України у дослідній діяльності ЄС у сфері ІКТ (ст. 390) та ін.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо визначення ролі міжнародного трансферу

технологій у системі глобальних факторів конкурентного розвитку країн, розкриття форм і конкурентних переваг участі Японії у міжнародному технологічному трансфері, оцінки ефективності державної політики у цій сфері, а також обґрунтування інтеграційних механізмів розвитку міжнародного науково-технологічного співробітництва Японії з визначенням стратегічних напрямів адаптації її досвіду у реалізації ефективної політики трансферу технологій в Україні. Це дало автору змогу сформулювати ряд висновків теоретичного та практичного значення:

1. Постіндустріальні трансформації глобальної економічної системи, загострення і диверсифікація конкурентної боротьби на світових ринках обумовлюють висування у число пріоритетних інноваційних чинників національного економічного розвитку. Високі конкурентні позиції у сучасній світовій економіці можуть утримувати лише держави з розвинутими інноваційними системами, здатні забезпечити максимальну мобілізацію національної ресурсної бази на інноваційних напрямках науково-технічного прогресу та ефективно використовувати механізми міжнародного технологічного трансферу. Системні і всеохоплюючі процеси техноглобалізму обумовлюють поступову конвергенцію національних систем технологічного трансферу, яка охоплює насамперед процеси уніфікації їх інноваційної інфраструктури, механізмів прямого державного стимулювання інноваційної діяльності підприємницького сектору, а також державно-приватного партнерства у цій сфері.

2. Матеріальною основою сучасного міжнародного технологічного трансферу є світовий ринок технологій, який в епоху глобалізації дедалі більшою мірою набуває сегментованого характеру за географічними, галузево-секторальними, товарними, інституційно-регуляторними та інфраструктурними ознаками. Лідерські позиції на ньому посідають країни світової тріади, які завдяки колосальним інноваційним витратам, володінню найпотужнішим кадровим ресурсом, розбудові національних інноваційних систем та високому рівню захисту інтелектуальної власності стали ключовими продуцентами, комерціалізаторами та споживачами технологій. З-поміж факторів, які обумовлюють високу динаміку розвитку світового ринку технологій, ключовими є: глобальна інтернаціоналізація науки і техніки, формування глобального технологічного циклу, транснаціоналізація НДДКР, загострення міжнародної конкуренції за високотехнологічний сегмент світового ринку, якісно новий рівень концентрації і централізації капіталу у сфері науки і техніки, синхронізація національних бізнес-циклів, інтелектуалізація та віртуалізація людської життєдіяльності, формування глобальної системи захисту інтелектуальної власності.

3. Глобальний конкурентний статус Японії вирішальною мірою забезпечений ефективним функціонуванням національної інноваційної системи та різноманітним включенням її економічних агентів до міжнародного технологічного трансферу. У процесі еволюційного розвитку її НІС та під впливом глобалізаційних чинників постійних змін зазнавали галузево-секторальні пріоритети міжнародного технологічного співробітництва Японії: у 1950-1970-х рр. – сталеливарна, електроенергетична, хімічна та вугільна галузі; у 1980-1990-ті – технологічна кооперація у сфері приладобудування, транспортного машинобудування, електробудування, машинобудування, електроніки, хімічної промисловості та металургії; з початку 2000-х рр. – енергоощадні технології, мікро- і нанотехнології, медичні технології, хімічна інженерія, технології охорони довкілля, нові матеріали.

4. Запорукою високої динаміки розвитку міжнародного технологічного трансферу Японії є ефективна державна політика у цій сфері, яка має системний, стратегічно виважений і багаторівневий характер та реалізується на основі

ефективного поєднання нормативно-правової бази, урядових програм, стратегій і планів (Базові Плани розвитку науки і технологій, національні стратегії у галузі промислових технологій, програми розвитку базових технологій для нових галузей, Стратегія «Інновації-25» та ін.); інституційно-регуляторного забезпечення (Рада з інноваційної стратегії, Рада з науково-технологічної політики, Стратегічна рада з інтелектуальної власності та ін.); організаційних форм технологічного трансферу (мережі технополісів, технопарків, центрів трансферу технологій; кластерів, стратегічних альянсів та ін.) та економіко-фінансових інструментів його підтримки і стимулювання (податкові пільги та податкові кредити для інноваційних підприємств та міжнародних інвесторів; податкові знижки для інноваційних корпорацій, підприємств малого і середнього бізнесу, бізнес-ангелів; цільові гранти конкурентним університетам; податкові преференції наукомістким та експортно-орієнтованим підприємствам та ін.).

5. Транснаціональні корпорації Японії є ключовими суб'єктами інститутами її міжнародного технологічного трансферу, які характеризуються величезними масштабами інноваційної діяльності; концентрацією на своїх підприємствах лівової частки вітчизняного високотехнологічного виробництва; монополістичним контролем патентів і ліцензій на винаходи, нові технології і ноу-хау; а також масштабною їх комерціалізацією. В останні шістьдесят років стратегії японських ТНК у сфері міжнародного технологічного трансферу зазнали глибоких трансформацій у напрямку: імпорт технологій – імітація технологій та експорт у країни, що розвиваються, – продукування власних технологій та їх агресивний експорт. Реалізуючи корпоративну технологічну політику та здійснюючи патентування створених при цьому технологій, японські ТНК формують свої корпоративні патентні портфелі та обмежують діяльність зарубіжних компаній на внутрішньому ринку.

6. Україна суттєво відстає за показниками технологічного трансферу не тільки від країн-ключових інноваторів, але й держав з новоствореними ринками. Для подолання глибокого технологічного розриву доцільно імплементувати у вітчизняну практику досвід Японії у сфері розбудови ефективної системи міжнародного технологічного трансферу на основі активізації запозичення технологій у традиційних галузях вітчизняного експорту та у сферах, пов'язаних з технологічною модернізацією економіки; стимулювання експорту наукомісткої продукції та ліцензій на основі державного сприяння пошуку зарубіжних партнерів для вітчизняних компаній; обмеження імпорту «небажаних» технологій (ресурсомістких, екологонебезпечних та ін.) із запровадженням механізму їх експертизи; жорсткий державний контроль над операціями передачі технологій (насамперед подвійного призначення та пов'язаних з національною безпекою України) за кордон на основі детальної регламентації її порядку, змісту і реєстрації; стимулювання та підтримка технологічної кластеризації економіки з підключенням вітчизняних підприємств до транснаціональних науково-виробничих мереж та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Козаченко Р. П. Україна на сучасному ринку наукоємної продукції / Р. П. Козаченко, С. Ю. Лукін // Економічний простір: зб. наук. праць. – 2008. – №11. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – С. 29-35 (0,4 д. а., особисто автору належить 0,2 д. а.: розкриття ключових тенденцій розвитку глобального ринку технологій, аналіз превалюючі у міжнародній практиці форм технологічного трансферу,

обґрунтування напрямів підвищення ефективності використання науково-технологічного й інтелектуального потенціалу України).

2. Козаченко Р. П. Особливості діяльності технологічних парків України та їх роль у формуванні інноваційного потенціалу країни / Р. П. Козаченко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. – К.: НАУ, 2011. – №2. – С. 77-79 (0,3 д. а.).

3. Козаченко Р. П. Інноваційний розвиток національних економік та місце міжнародного трансферу технологій в цьому процесі / Р. П. Козаченко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. – К.: НАУ, 2011. – № 4. – Т. 2. – С. 24-31 (0,8 д.а.).

4. Козаченко Р. П. Історичний контекст становлення та розбудови національної системи міжнародного трансферу технологій Японії / Р. П. Козаченко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. – К.: НАУ, 2012. – № 1. – С. 52-61 (0,9 д. а.).

5. Козаченко Р. П. Державна політика Японії у сфері розвитку інноваційної економіки / Р. П. Козаченко // Економіка та держава. Міжнародний науково-практичний журнал. – К., 2012. – № 10. – С. 46–49 (0,7 д. а.).

6. Козаченко Р. П. Особливості та тенденції розвитку світового ринку технологій в умовах глобалізацій / Р. П. Козаченко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. – К.: НАУ, 2012. – № 3. – С. 40-46 (0,6 д. а.).

7. Козаченко Р. П. Трансформація соціально-економічної моделі розвитку України: параметри, умови, перспективи / Р. П. Козаченко // Ефективна економіка (електронне наукове фахове видання). – 2014. – №9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3331> (0,7 д. а.).

8. Козаченко Р. П. Глобалізаційні чинники в контексті екзогенних факторів конкурентного розвитку країн в умовах техноглобалізму / Р. П. Козаченко // Науковий вісник Херсонського державного університету: наукове періодичне видання. – Херсон: Гельветика, 2014. – №9-1 (ч. 2). – С. 18-21 (0,6 д.а.).

У зарубіжних виданнях:

9. Козаченко Р. П. Международный трансферт технологий в контексте социально-экономических моделей развития национальных экономик / Р. П. Козаченко // Проблемы современной науки: сборник научных трудов. – Вып. 12. – Часть 2. – Ставрополь: Логос, 2014. – С. 32-39 (0,7 д. а.).

В інших виданнях:

10. Козаченко Р. П. Управління інвестиційною діяльністю в Україні / Р. П. Козаченко // Транснаціоналізація міжнародної економіки та пошук шляхів інноваційної співпраці: зб. мат. VIII міжнар. наук.-практ. конф. – К.: УДУФМТ, 2008. – С. 215-218 (0,2 д.а.).

11. Козаченко Р. П. Міжнародна передача технологій як основа інноваційного розвитку підприємства / Р. П. Козаченко // Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці: матер. наук.-практ. конф. – К.: НАУ, 2011. – С. 185-186 (0,1 д.а.).

12. Козаченко Р. П. Макроекономічні наслідки ігнорування інноваційного вектора розвитку / Р. П. Козаченко // Дні науки – 2012: матер. VIII міжнар. наук.-практ. конф. – Прага: Освіта і наука, 2012. – С. 49-51 (0,2 д. а.).

13. Козаченко Р. П. Державна політика Японії у сфері розвитку та фінансування науки / Р. П. Козаченко // Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. – К.: ДАУ при МЗС України, 2012. – С. 35-36 (0,1 д.а.).

14. Козаченко Р. П. Аналіз Форсайту як інструменту довгострокового технологічного прогнозування / Р. П. Козаченко // Реформування економіки України: стан та перспективи: зб. матер. VII міжнар. наук.-практ. конф. – К.: МІБО КНЕУ, 2012. – С. 30-31 (0,1 д.а.).

15. Козаченко Р. П. Інноваційні, інвестиційні, інфраструктурні та технологічні аспекти у міжнародній і національній економіках / Р. П. Козаченко // Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці: матер. наук.-практ. конф. – К.: НАУ, 2012. – С. 40-42 (0,1 д. а.).

16. Козаченко Р. П. Інституційні аспекти аналізу міжнародного трансферу технологій / Р. П. Козаченко // Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики: зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. – К.: ДАУ, 2013. – С. 22-24 (0,1 д. а.).

17. Козаченко Р. П. Стійкість соціально-економічної системи та економічна безпека в контексті національних пріоритетів інноваційного розвитку / Р. П. Козаченко // Наукова дискусія: теорія, практика, інновації: матер. III всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Партнерство «Нова Освіта», 2014. – С. 10-12 (0,2 д. а.).

18. Козаченко Р. П. Оптимізація соціально-економічної моделі України на основі міжнародного трансферу технологій: можливості адаптації досвіду Японії до національних умов / Р. П. Козаченко // Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці: матер. IX міжнар. наук.-практ. конф. – К.: НАУ, 2014. – С. 20-21 (0,1 д.а.).

19. Козаченко Р. П. Інноваційні стратегії японських ТНК у розрізі міжнародного трансферу технологій / Р. П. Козаченко // Молодий вчений: науковий журнал. – 2015. – №2 (17). – С. 1129-1133. (0,5 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Козаченко Р. П. Міжнародний трансфер технологій в забезпеченні конкурентного розвитку країн. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2016.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню процесів міжнародного трансферу технологій у забезпеченні конкурентного розвитку національних економік в умовах техноглобалізму. У роботі розкрито глобалізаційні чинники розвитку міжнародного ринку технологій, визначено роль міжнародного технологічного трансферу в інноваційному розвитку національних економік та обґрунтовано ключові техноглобалізаційні напрями його трансформаційних змін.

Значну увагу приділено дослідженню національних пріоритетів Японії у міжнародному технологічному співробітництві у контексті еволюції їх критеріїв та мотиваційних цілей. Комплексно проаналізовано конкурентні переваги державної політики Японії у сфері міжнародного трансферу технологій, розкрито механізми й оцінено ефективність його податкового стимулювання. Здійснено комплексне дослідження корпоративних стратегій японських ТНК у міжнародному трансфері технологій та проаналізовано форми й інструменти включення Японії до реалізації регіональних інноваційних проектів. Обґрунтовано ключові напрями адаптації японського досвіду у реалізації ефективної політики трансферу технологій України.

Ключові слова: глобалізація, техноглобалізм, міжнародний технологічний трансфер, міжнародне науково-технічне співробітництво, світовий ринок технологій, конкурентоспроможність, конкурентний розвиток, технологічна політика Японії.

АННОТАЦИЯ

Козаченко Р. П. Международный трансфер технологий в обеспечении конкурентного развития стран. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана». – Киев, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию процессов международного трансфера технологий в обеспечении конкурентного развития национальных экономик в условиях техноглобализма. В работе раскрыты глобализационные факторы развития международного рынка технологий, определена роль международного технологического трансфера в инновационном развитии национальных экономик и обоснованы ключевые техноглобализационные направления его трансформационных изменений.

Значительное внимание уделено исследованию национальных приоритетов Японии в международном технологическом сотрудничестве в контексте эволюции их критериев и мотивационных целей. Комплексно проанализированы конкурентные преимущества государственной политики Японии в сфере международного трансфера технологий, раскрыты механизмы и оценена эффективность его налогового стимулирования. Осуществлено комплексное исследование корпоративных стратегий японских ТНК в международном трансфере технологий и проанализированы формы и инструменты включения Японии в реализацию региональных инновационных проектов. Обоснованы ключевые направления адаптации японского опыта в реализации эффективной политики трансфера технологий Украины.

Ключевые слова: глобализация, техноглобализм, международный технологический трансфер, международное научно-техническое сотрудничество, мировой рынок технологий, конкурентоспособность, конкурентное развитие, технологическая политика Японии.

ABSTRACT

Kozachenko R. P. International Technology Transfer in Competitive Development of the Countries. – Manuscript.

Dissertation for the Academic Degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.02 – World Economy and International Economic Relations. – SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman». – Kyiv, 2016.

The dissertation is devoted to complex research of theoretical and practical issues related to international technology transfer processes as a factor of competitive development of the national economies in the terms of technological globalization. Definition of the category «international technology transfer» has been developed from the standpoint of institutional methodological principles and key institutions of international technology market have been identified as well. Considerable attention is given to identification of creative nature of the technology product and criteria for its economic measurement. The main globalization factors of international technology market development have been

analyzed and the role of international technology transfer in competitive development of national economies has been grounded.

Complex investigation was undertaken of the processes related to diversification of the international technology market and evolution of the system of international technology transfer. Substantive attention has been devoted to research the key globalization factors of international technology market development: global internationalization of science and technology, information society development, global technological cycle formation, transnationalization of R&D, the establishment of a global scientific and technological space, a new level of concentration and centralization of capital in science and technology, synchronization of national business cycles, intellectualization and virtualization of human activity, the formation of a global system of intellectual property protection etc. It was grounded that synergistic effect of these factors led to the global format of the international technological exchange with its corresponding global mechanisms: intergovernmental and intercorporate strategic alliances in R&D formation; systems of «open» and «closed» innovations; technology outsourcing and outstaffing; technological environmentalism; unification of mechanisms and methods of calculating the value of intellectual property and the amount of license fees; global standardization of taxation, accounting and financial accounting of license transactions etc.

Special attention has been paid to complex research of Japan's national priorities in international cooperation in the context of evolution of their motivational purposes. In the dissertation the main stages of international technological cooperation development of Japan in the second half of the XX century have been suggested basing on such criteria as: its motivational objectives and priorities, dominant forms and scale; prevailing mechanisms of state regulation of technology transfer and level of its diversification; the ratio of public and private funding for R&D, basic and applied researches; the state balance of international technology transfer; organizational and institutional forms, patenting activity of economic agents. On the basis of these criteria, four main stages of its development have been determined: 1st stage – 1950s – the first half of 1960s; 2nd stage – second half of the 1960s – 1970s; 3 stage – the 1980s – 1990s; 4th stage – 2000-ies – present) and given a comprehensive description of each. Substantive attention has been devoted to research of activities carried out by such institutions of Japan's international technology transfer as Techno-parks, Techno-policies, Innovative-industrial complexes, Clusters of innovation, Venture capital funds, Innovative technologies networks, Funds of technology support etc.

Considerable attention has been devoted to research of corporate strategies of scientific and technological exchange of Japanese TNC as well as to investigation of the place of them in the international technology transfer. On the basis of analysis of evolution of Japan's TNCs strategies in the field of international technology transfer (internationalization of R&D, strategic alliances, cross-licensing, corporate patent wars, venture financing, etc.) their common features and specific characteristics have been identified.

Complex investigation was undertaken of the processes related to international technology cooperation of Japan with the Asia-Pacific countries. The dissertation contains results of the author's research in the field of adaptation of the Japanese experience in implementing effective technology transfer policy of Ukraine.

Key words: globalization, tehnoglobalizm, international technology transfer, international scientific and technical cooperation, global technology market, competitiveness, competitive development, technology policy in Japan.